

แนะนำหนังสือ

วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ*

ดร.ธิดา สารยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, พ.ศ. ๒๕๕๔. ๗๕๒ หน้า

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

หนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย” เล่มนี้เป็นผลงานวิชาการเล่มล่าสุด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์บริเวณ : พัฒนาการของการค้าและอำนาจในมหาสมุทรอินเดียที่สัมพันธ์กับน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนต้นสมัยใหม่” ของรองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา โดยได้รับทุนอุดหนุนทุนบางส่วนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) หนังสือเล่มนี้แสดงให้เห็นความสามารถในการเปิดมุมมองการศึกษาประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่งในประเทศไทยของผู้ค้นคว้าคือการศึกษาประวัติศาสตร์บริเวณหรือการศึกษาประวัติศาสตร์ไร้พรมแดน คำว่าไร้พรมแดนในที่นี้คือเส้นแบ่งทางภูมิศาสตร์ที่จำกัดพรมแดนออกเป็นประเทศแบบที่กำลังศึกษากันอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้กล่าวหาญในการลบพรมแดนของประเทศออกแล้วมองประวัติศาสตร์ผ่านการค้ามหาสมุทรอินเดีย และที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้นไปอีกก็คือ ผู้เขียนชี้ให้เห็น “คน” ที่ไม่ใช่ชนชั้นปกครองหรือผู้นำเท่านั้นได้ ซึ่งที่จริงคุณสมบัติข้อนี้เป็นลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของผู้เขียนในฐานะนักประวัติศาสตร์ที่เข้าถึง “ท้องถิ่น” ได้เป็นอย่างดีคนหนึ่ง กล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นงานชิ้นใหญ่และสำคัญอย่างมากที่สุดชิ้นหนึ่งในวงการการศึกษาประวัติศาสตร์ และไม่ยากเกินไปสำหรับผู้สนใจใคร่อ่าน

การศึกษาประวัติศาสตร์แบบไร้พรมแดนจะทำให้ได้ภาพกว้างๆ ของประวัติศาสตร์ซึ่งแน่นอนว่าไม่ใช่คำตอบของอาณาจักรใดอาณาจักรหนึ่ง แต่สามารถทำให้ผู้อ่านเข้าใจบริบทหรือภาพรวมทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในระหว่างช่วงเวลาที่หนังสือเล่มนี้ครอบคลุมถึงคือตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษจนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ว่ากำลังเกิดเหตุการณ์ใดบ้างในบริเวณอันกว้างใหญ่ไพศาลของมหาสมุทรอินเดียที่มีผู้คนมากมายมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ในบริเวณนั้น และใครบ้างที่มีบทบาทหรือกำลังโดดเด่นอยู่ในประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานั้น กิจกรรมที่คนเหล่านั้นกระทำผ่านการติดต่อค้าขายในบริเวณมหาสมุทรอินเดียจากการค้าขายฝั่งไปสู่การค้าข้ามอารยธรรม นำมาสู่ภาพของผู้คนที่มีความหลากหลายในสังคมเวลานั้น นับตั้งแต่ กษัตริย์ พ่อค้า ผู้ประกอบการ กลุ่มอาชีพต่างๆ นอกจากนั้นยังเห็นภาพของการรวมตัวกันของผู้ที่อยู่ในกลุ่มอาชีพเดียวกันเป็นสมาคมการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาคมการค้าในอินเดียใต้ที่ขยายการค้าลงมายังอุษาคเนย์ผ่านช่องแคบมะละกาข้ามอารยธรรมไปยังอ่าวไทยและทะเลจีนใต้ส่งผลให้เกิดการรวมตัวค้าขายและปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มการค้าต่างๆ ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีของศรีวิชัย นอกจากนั้น การมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้าดังกล่าวยังส่งผล

ให้เงินลงมาค้าขายในน่านน้ำทะเลได้ และก่อให้เกิดเมืองท่าสำคัญในอุษาคเนย์คือ มะละกา

เมื่อกล่าวถึงมหาสมุทรอินเดียทำให้เกิดถึงน่านน้ำอันกว้างใหญ่ ซึ่งมีผืนน้ำติดต่อกับพื้นดินหลายบริเวณ เพราะมหาสมุทรอินเดียมีขนาดกว้างใหญ่เป็นอันดับ ๓ ของโลก ด้วยพื้นที่ประมาณร้อยละ ๒๐ ของพื้นน้ำในโลก ทางเหนือติดกับตอนใต้ของทวีปเอเชีย (อนุทวีปอินเดีย) ทางตะวันตกติดกับคาบสมุทรอาหรับและทวีปแอฟริกา ทางตะวันออกติดกับคาบสมุทรมาเลย์ หมู่เกาะซุนดา และประเทศออสเตรเลีย ทางใต้ติดกับมหาสมุทรใต้ ดังนั้นในการศึกษาประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดียของผู้เขียนในเล่มนี้จึงไม่สามารถศึกษาปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนทั้งหมดที่ติดต่อกับน่านน้ำอันไพศาลนี้ได้ จึงต้องเน้นเฉพาะบริเวณมหาสมุทรอินเดียตอนใต้ติดกับอนุทวีปอินเดียเข้ามายังด้านตะวันออกคือเข้าสู่ น่านน้ำอุษาคเนย์ แต่กระนั้น ยังมีหลายตอนในหนังสือนี้ที่ผู้เขียนกล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างผู้คนจากอนุทวีปอินเดียไปยังบริเวณอื่นๆ อีกนอกจากบริเวณอุษาคเนย์

ผู้เขียนชี้ให้เห็นบทบาทของ “ชาวน้ำ” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้าด้วยตนเองและเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้ากับ “ชาวบก” ก่อให้เกิดการขยายตัวทางการค้า และการเมืองขึ้นในบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ทั้งระดับในน้ำและบนบก รวมถึงข้ามอุษาคเนย์ไปยังจีน และเห็นภาพกว้างของการค้า “โลก” ในเวลานั้น ที่มีทั้งการค้าทางบกตามเส้นทางสายไหมและการค้าทางทะเล ซึ่งการค้าทั้งสองส่วนนี้มีความสัมพันธ์กันและทำให้ “โลก” เคลื่อนไหว

“ชาวน้ำ” เหล่านี้อาศัยอยู่ตามชุมชนชายฝั่งทะเล ซึ่งในระบอบเวลาดังกล่าวนั้นชีวิตของชาวน้ำที่ติดโยงอยู่กับการเดินเรือยังขึ้นอยู่กระบบบลม เพราะเรือที่ใช้ในเวลานั้นยังไม่ได้ได้รับการพัฒนาขึ้นมากจนกลายเป็นเรือที่มีกลจักร ยังต้องอาศัยลมแล่นไปไปมาในน่านน้ำอันกว้างใหญ่

ลมมรสุมในมหาสมุทรอินเดียเป็นตัวกำหนดการเดินทางเรือ ระยะทาง เส้นทาง การแวะพัก การตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่กระจัดกระจายออกไปจนเกิดเป็นนิคมของพ่อค้าและนักเดินเรือ (Diaspora) ตามที่ต่างๆ บนผืนดินรอบๆ มหาสมุทรอินเดียและแม้แต่ตามเกาะและกลุ่มเกาะ ชุมชนของคนเหล่านี้ถือเป็นชุมชนที่เก่าแก่ที่สุดแบบหนึ่งพบตามบริเวณชายฝั่งอ่าวเปอร์เซีย น่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฝั่งแปซิฟิก และอเมริกาใต้ ซึ่งส่วนใหญ่มีชีวิตพึ่งพิงท้องทะเล และมีบางส่วนที่แสวงหาอาหารทางการเกษตรจาก

บนแผ่นดินด้วยเพื่อความอยู่รอด คนเหล่านี้เป็นต้นกำเนิดของชุมชนซึ่งจะกลายเป็นที่ชุมนุมของคนจากต่างถิ่นต่างที่ เป็นที่หลอมรวมความคิด และเป็นแหล่งที่อารยธรรมหลายรูปแบบแพร่กระจาย และในที่สุดด้วยสภาพปัจจัยทางภูมิศาสตร์ชุมชนเหล่านี้อาจจะเติบโตขึ้นกลายเป็นเมืองการค้า เมืองท่า และคลังสินค้า หรือเสื่อมสูญไปตามฤดูกาล ประเด็นสำคัญซึ่งไม่อาจมองข้ามไปได้ก็คือ หนังสือเล่มนี้เผยให้เห็นระบบและรูปแบบการค้าของพ่อค้าเอเชีย โดยเฉพาะพ่อค้าจากอินเดียใต้ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมก่อนที่จะพ่อค้าจากตะวันตกจะเดินทางเข้ามายังเอเชีย กล่าวได้ว่าระบบและรูปแบบการค้าที่เคยมีอยู่เดิมนี้นี้ ถูกกีดกร่อนไปหลังการเข้ามาของชาวยุโรปนี้เอง เมื่อเป็นเช่นนั้นคำว่า “เครือข่ายการค้า” และ “สมาคมการค้า” จึงเป็นระบบและรูปแบบที่เคยมีมาแล้วในสังคมของพ่อค้าเอเชีย ก่อนที่พ่อค้าจากยุโรปจะเข้ามา ผู้เขียนชี้ให้เห็นสมาคมการค้าที่น่าสนใจหลายประเภท ซึ่งการตั้งสมาคมการค้าเหล่านี้ยังเกี่ยวพันและเชื่อมโยงกับอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด

ผู้เขียนใช้หลักฐานที่หลากหลายในการศึกษา ทั้งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร และหลักฐานทางโบราณคดี เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการที่สืบเนื่องของชุมชนหรือแหล่งอารยธรรมต่างๆ และวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับชุมชนเหล่านั้น การค้นคว้าด้วยเอกสารจำนวนมากเช่นนี้แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นพยายามของผู้เขียนในการศึกษาค้นคว้างานที่มีลักษณะพิเศษเช่นนี้ ผู้เขียนกล่าวไว้ในช่วงต้นของหนังสือว่าได้ไปค้นคว้ายังต่างประเทศหลายแห่ง นอกจากศึกษาจากตัวเอกสารยังไปสำรวจพื้นที่และสถานที่จริงเพื่อประกอบความเข้าใจ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ควรนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมาก

เอกสารสำคัญที่ผู้เขียนใช้นอกจากเอกสารภาษาอังกฤษและภาษาไทยแล้วยังใช้เอกสารภาษาทมิฬอีกด้วย ภาษาทมิฬเป็นภาษาที่เก่าแก่และใช้กันอย่างกว้างขวางในบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ตัวอักษรทมิฬและภาษาทมิฬเป็นหลักฐานที่สัมพันธ์กับการค้าในบริเวณมหาสมุทรอินเดียได้เป็นอย่างดี ชื่อของสินค้าหลายชนิดตามที่จะจดบันทึกไว้ออกเสียงตามภาษาทมิฬ ซึ่งแสดงให้เห็นจุดกำเนิดดั้งเดิมของชื่อสินค้าและการแพร่ออกไปของสินค้าว่าอยู่ในมือของพ่อค้าที่ใช้ภาษาทมิฬในการสื่อสาร การที่กลุ่มชนใช้ภาษาเดียวกันหรือมีความเข้าใจภาษาเดียวกันย่อมนำมาสู่การขยายตัวทางการค้าในมหาสมุทรอินเดียได้อย่างกว้างขวาง ทั้งยังเกิดการสร้างเครือข่ายการค้าและอำนาจ รวมทั้งเครือข่ายความเชื่อทางศาสนา ทั้งพุทธและพราหมณ์ ที่มีมาพร้อมๆ กับ

พ่อค้าหมีฟอกสู่โลกภายนอกด้วยเส้นทางการค้าข้ามอารยธรรม จนทำให้ศาสนาพุทธ และพราหมณ์แผ่ขยายเข้ามายังอุษาคเนย์และส่วนอื่นๆ ที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กัน

ผู้เขียนให้ความสำคัญกับพ่อค้าหมีฟว่า เป็นพ่อค้าแห่งมหาสมุทรอินเดีย หากผู้อ่าน ยังถูกครอบด้วยพรมแดนทางภูมิศาสตร์เช่นในปัจจุบัน ย่อมต้องเข้าใจผิดว่า ผู้เขียนเน้น ถึงพ่อค้าชาวอินเดีย เรื่องราวและเหตุการณ์ที่ค้นคว้าจึงเป็นประวัติศาสตร์ของประเทศ อินเดีย แต่เมื่อลบพรมแดนทางภูมิศาสตร์ออกไปจะพบว่าชาวหมีฟที่อาศัยอยู่ในอินเดีย ได้ในปัจจุบันนี้เป็นกลุ่มชนที่ใช้ภาษาที่เก่าแก่ที่สุดคือภาษาดราวิเดียน และมีวรรณกรรม อันรุ่งเรืองเก่าแก่อยู่ในยุคสังกัม เป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่พัฒนาการเดินทางเรือ สร้างเมือง และ เกิดสังคมของคนที่ใช้ชีวิตในเมืองที่มีประวัติความเป็นมาเชื่อมโยงกับมหาสมุทรอินเดีย เก่าแก่ที่สุดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดียจึงจำเป็นต้อง กล่าวถึงหรือให้ความสำคัญกับคนกลุ่มนี้ แต่มิได้หมายความว่าผู้เขียนกำลังศึกษา ประวัติศาสตร์อินเดีย

การรวมตัวของผู้ใช้ภาษาหมีฟหรือภาษาดราวิเดียนอันเก่าแก่นี้เกิดขึ้นได้ นอกจากจะผ่านกลไกทางภาษา ยังผ่านการแลกเปลี่ยนค้าขาย ซึ่งส่งผลให้ทัศนะเกี่ยวกับ โลกและการใช้ชีวิตของคนกลุ่มนี้ขยายออกได้กว้างขวางขอบเขตทางภูมิศาสตร์ ในปัจจุบันที่เรียกว่าเป็นแผ่นดินของพวกหมีฟ

ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ช่วยเปิดโลกทัศน์ของผู้อ่านได้มากก็คือ ความ เข้าใจเรื่องพัฒนาการของไศยวรรณะในสังคมของพวกหมีฟ การศึกษาเรื่องระบบวรรณะ ในประเทศไทยนั้นค่อนข้างมีองค์ความรู้จำกัด หากกล่าวถึงไศยวรรณะหรือวรรณะ พ่อค้า เท่าที่เรารู้ก็คือคนในวรรณะนี้เป็นพ่อค้าหรือทำเกษตรกรรม เป็นวรรณะที่ ๓ ถัดจาก พราหมณ์และกษัตริย์ มีสถานภาพสูงกว่าวรรณะศูทร แต่ไม่มีความรู้อื่นใดมากไปกว่านั้น หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นวิวัฒนาการของไศยวรรณะในสังคมอินเดีย โดยเฉพาะอินเดียได้ อย่างชัดเจนว่าเริ่มแรกการเกิดวรรณะนี้เกิดจากอะไร และเกิดพัฒนาการได้อย่างไร สำหรับไศยวรรณะพัฒนาการเกิดจากการขยายเครือข่ายครอบคลุมกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านถึงระดับเมือง พลั้งของคนกลุ่มนี้มีมากจนกระทั่งถ่วงดุลอำนาจของ ราชวงศ์กษัตริย์หมีฟได้ ด้วยเครื่องมือคือการรวมตัวเป็นสมาคมหรือกลุ่มอาชีพ ซึ่งบาง สมาคมดำรงอยู่ได้ยาวนานกว่าราชวงศ์เสียอีก การดำเนินงานด้านธุรกิจของสมาคมและ คนในวรรณะนี้แพร่ขยายข้ามทวีปและข้ามมหาสมุทรอินเดีย กลายเป็นกลุ่มทุนและ

ผู้ประกอบการที่แข็งแกร่งกลุ่มหนึ่งในชุมชนการค้าและเมืองท่าต่างๆ ก่อนการเข้ามาของอำนาจมุสลิมและอำนาจจากยุโรป

การค้าในลักษณะเครือข่าย แวดวงการค้า และสมาคมการค้าของพ่อค้าทมิฬมีพลังและไม่ได้จำกัดอยู่เพียงบนแผ่นดินประเทศอินเดียในปัจจุบันเท่านั้น หากแต่มีความพยายามแผ่ขยายออกไปครอบคลุมพื้นที่อื่นๆ เช่น ศรีลังกา บริเวณช่องแคบมะละกา และอุษาคเนย์ด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการทำสงครามและความพยายามควบคุมน่านน้ำด้วยการเข้าปล้น โจมตีเกาะและกลุ่มเกาะ รวมทั้งเมืองที่เป็นศูนย์อำนาจ เช่น กรณีที่โจฬะพยายามโจมตีศรีวิชัย จะเห็นการประสานประโยชน์ระหว่างรัฐและสมาคมการค้าได้อย่างชัดเจน และการประสานประโยชน์เช่นนี้เกิดขึ้นและขยายออกสู่นอกบริเวณมหาสมุทรอินเดียในทุกยุคสมัยตั้งแต่เมื่อเกิดการค้าในมหาสมุทรอินเดีย จึงเห็นการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าเอกชนตามเมืองท่าการค้าและเมืองการค้าทั่วไปในเขตมหาสมุทรอินเดียหลายเมือง และกลุ่มคนเหล่านี้พยายามสร้างและดำรงอิทธิพลด้านเศรษฐกิจของกลุ่มหรือพวกของตนด้วยวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาอำนาจขึ้นมาเพื่อรักษาอิทธิพลและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเอาไว้

สิ่งที่หนังสือเล่มนี้ทิ้งท้ายเอาไว้ก็คือก่อนที่จะพ่อค้าและระบบการค้าจากยุโรปจะเข้ามาแย่งเอเชียนั้น การค้ามหาสมุทรอินเดียเกิดขึ้นและเติบโตอย่างมีระบบและกลไกของตนเอง พัฒนาและสร้างอำนาจทางการค้าขึ้นจนทำให้เกิดเป็นสังคมระดับเมือง เกิดเมืองท่า และเกิดคนกลุ่มใหม่ในสังคมเมืองนั้นๆ ซึ่งคนเหล่านี้มีทั้งที่เป็นคนพื้นเมืองและพ่อค้าพลัดถิ่นที่มาเติบโตขึ้นด้วยเศรษฐกิจ มีบทบาททางการค้า สร้างความเจริญทางเศรษฐกิจให้แก่กลุ่มของตนเองได้ นอกจากนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าจากต่างถิ่นกับกลุ่มชนต่างๆ ก็เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในมหาสมุทรอินเดียขึ้นมาได้

หนังสือเล่มนี้ไม่มีบทสรุป อาจเป็นไปได้ว่าเนื่องจากเป็นหนังสือที่แสดงบริบททางประวัติศาสตร์ให้และภาพกว้างๆ ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องสรุปเพื่อชักจูงผู้อ่านให้คล้อยตามไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่เชื่อได้ว่าหากผู้อ่านสนใจและตั้งใจอ่านจนจบ ย่อมได้ความคิดชุดหนึ่งในการใช้ศึกษาประวัติศาสตร์อุษาคเนย์และแม้แต่ประวัติศาสตร์ไทยได้อย่างแน่นอน

จะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย โดย รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๓ (๒๕๕๔) ฉบับที่ ๑ ๒๖๗

สาระยา ถือเป็นหนังสือที่ควรอ่านเพื่อสร้างความเข้าใจบริบทของวงการค้าในมหาสมุทรอินเดียเป็นอย่างดี เพื่อจะได้เข้าใจและเห็นภาพการเกิดขึ้นของเมืองการค้า เมืองท่า และคลังสินค้าในอุษาคเนย์ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเกิดจากการประสานประโยชน์ของกลุ่มคนที่กุมอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างไร

